

ЗВЕРНЕННЯ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА ДО ЧИТАЧІВ ПЕРШОГО ЧИСЛА «УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО ЖУРНАЛУ»: ПРОГРАМНА СТАТТЯ Ф.ШЕВЧЕНКА 1957 р.

У програмній статті 1957 р. першого головного редактора «Українського історичного журналу» Ф.Шевченка (1914–1995 рр.) висвітлено основні напрями редакційної політики щойно заснованого часопису. У світлі ідеологічних догматів і партійних настанов часів хрущовської лібералізації проаналізовано стан історичної науки в радянській Україні, зокрема окреслено низку «запущених» сфер та напрямів, численних прорахунків і прогалин, які потребують усунення, нагальної розробки й опрацювання.

Ключові слова: *«Український історичний журнал», редакційна політика, Ф.Шевченко, хрущовська лібералізація, українська радянська історіографія.*

Упродовж XIX – на початку XX ст. формування української соціогуманітаристики, передусім історієписання, розгорталося в межах відмінних культурних просторів, що склалися на теренах імперій Габсбургів і Романових. За таких стартових або вихідних соціокультурних передумов української науки, котра мала виокремлюватися й самостверджуватися в іншомовних академічних середовищах, роль наукових часописів соціогуманітарного спрямування була особливо важливою, позаяк саме вони стали системотворчою ланкою, навколо якої виростала національна інституціональна мережа. «Киевская старина», «Записки НТШ», «Літературно-науковий вістник», «Україна» та інші видання не тільки забезпечили базовий спектр наукових і комунікаційних практик, а й спричинилися до становлення та функціонування розмаїтого культурного поля української соціогуманітаристики.

У революційні 1920-ті рр. роль академічної періодики, зокрема часопису «Україна», котрий редагувався й опікувався М.Грушевським, зросла ще більше, адже забезпечувала бурхливе розширення українського культурного простору та кардинальне переформатування академічної спільноти. У редакційній замітці 1924 р. наголошувалося (тут і далі у вступній статті курсив наш – О.Я.):

«Поновляючи видання наукового журналу українознавства, котрего потреба так сильно відчувається всіми кінцями України, спішимо якомога скорше випустити в світ його першу книжку, щоб вона своєю появою дала імпульс науковій продукції і науковому єднанню робітників на ниві українознавства всіх частин нашої землі, як вістниця кращих і нормальніших умов культурного життя і наукової праці, як запоручниця того, що ся праця не марнуватиметься, а йтиме безпосередньо в науковий і культурний обіг»¹.

Однак на зламі 1920–1930-х рр. розпочалося нищення як українського культурного простору, так і руйнування академічної мережі. Натомість уцілілі інституціональні осередки зазнали тотальної радянїзації. На цій хвилі 1932 р. було ліквідовано журнал «Україна» – академічний часопис історичного та соціогуманітарного спрямування.

Чверть століття (1932–1957 рр.) українська радянська історіографія не мала власного часопису національного/республіканського масштабу. Такі інституціональні

¹ Від редакції // Україна. – 1924. – Кн.1/2. – С.5.

передумови доволі добре відображали провінційний, ба навіть маргінальний статус республіканської науки в радянському академічному середовищі. Адже навіть невеликі хронікальні замітки й повідомлення про діяльність українських істориків часто-густо доводилося друкувати у загальноакадемічних республіканських періодичних виданнях або у центральних, московських, журналах.

Відсутність фахового часопису практично унеможливлювала більш-менш сталий і повноцінний науково-пізнавальний процес на ниві республіканського історієписання з повним діапазоном дослідницьких, науково-організаційних, комунікативних, редакторських, рецензійних, хронікальних, бібліографічно-інформаційних та низки інших практик.

Безуспішні змагання за республіканський історичний журнал розгорнулися від середини 1930-х рр. Приміром, ще 1934 р. О.Оглоблин у неопублікованій замітці про стан історичної науки в УСРР наголошував: «Треба негайно організувати видання історичних журналів (розрядка О.Оглоблина – *О.Я.*) в УСРР, як наукових (загальноісторичний, джерелознавчий), так і масових»². На його думку, без мережі періодичних видань з історії України українські вчені ризикували доволі швидко відстати як від новацій історичної думки, так і від потреб «соціалістичного будівництва».

Утім у страшній лихоманці масових репресій другої половини 1930-х рр. годі було навіть мріяти про успішне просування проекту зі створення фахового журналу. Проте передвоєнний Інститут історії України АН УРСР усе ж таки розпочав підготовку «Наукових записок», що спершу планувалися як кварталне періодичне видання³. 4 грудня 1940 р. постановою оргбюро ЦК КП(б)У академічним інститутам економіки та історії дозволили «видавати наукові записки окремими випусками з питань економіки і історії»⁴. 17 лютого 1941 р. на засіданні Президії АН УРСР навіть затвердили редакційну колегію «Наукових записок Інституту історії України» у складі С.Белоусова, О.Оглоблина, М.Петровського, М.Марченка, М.Супруненка⁵. Та засновані лише за часів німецько-радянської війни «Наукові записки» де-факто стали неперіодичним збірником статей і матеріалів інституту, себто у жодному разі не могли посісти чи заступити місце фахового історичного журналу.

У лютому 1943 р. з ініціативою започаткувати український/республіканський історичний журнал виступив член-кореспондент АН УРСР С.Юшков, який висунув цю пропозицію як складову частину реформування академічного Інституту історії України⁶. Проблема створення історичного часопису неодноразово в різних контекстах порушувалася на партійних нарадах 1945–1947 рр., зокрема у виступах цілої низки

² *Оглоблин О.П.* Сучасний стан і основні завдання історичної науки в УСРР [машинопис, 1 червня 1934 р.] // Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф.3561. – Оп.1. – Спр.35. – Арк.9.

³ Академія наук УРСР у 1941 році / За ред. А.А.Сапегіна і Б.М.Гарцмана; склали С.Є.Боржковський, Т.О.Времева, Б.М.Гарцман, Л.Я.Мільштейн, С.Й.Пекарський, Л.С.Рашковський, З.М.Сафір, Й.Л.Турбовський. – К., 1941. – С.175; Інститут історії України Національної академії наук України: Документи і матеріали: 1936–1991: У 2 кн. / Відп. ред. В.А.Смолій; упор. О.С.Рубльов, О.В.Юркова. – Кн.1: 1936–1947. – К., 2011. – С.228–229.

⁴ Інститут історії України Національної академії наук України: Документи і матеріали: 1936–1991. – Кн.1. – С.255–256.

⁵ Історія Національної академії наук України (1938–1941): Документи і матеріали / Відп. ред. О.С.Онищенко; упор. В.А.Кучмаренко, Т.П.Папакіна, Л.І.Стрельська, Л.М.Яременко, С.В.Старовойт, Т.В.Варава, О.Г.Луговський. – К., 2003. – С.532.

⁶ Інститут історії України Національної академії наук України: Документи і матеріали: 1936–1991. – Кн.1. – С.369.

фахівців. Приміром, А.Введенський на нараді 10 березня 1945 р. зауважив: «Інше питання – могутня Українська Республіка не має жодного історичного журналу. Хіба це нормально? Я вважаю абсолютно неприпустимим таке становище»⁷.

У квітні 1947 р. на партійній нараді з ініціативою заснування історичного часопису виступив Ф.Шевченко. Він риторично запитував: «Мені здається, що повинен бути історичний журнал на Україні, в Грузії він є, там 3 мільйони населення, у нас 40 мільйонів населення. Журнал повинен бути. В Інституті історії додержуються інших поглядів – нам журнал непотрібний, нема кому писати. Невже нема кому писати до журналу, хоча б в 2-х місячнику?»⁸.

Більше того, навіть після розгромної постанови ЦК КП(б)У від 29 серпня 1947 р. дехто з істориків обстоював думку про потребу фахового часопису. Скажімо, К.Стецюк на партійній нараді у вересні 1947 р. відзначала: «Для розгортання наукової критики не тільки в межах нашого Інституту історії, а і в межах всіх наукових кіл України, велику роль може відіграти створення історичного журналу. На минулій нараді якраз про це теж згадували. Створення історичного журналу допомогло би висвітленню на сторінках його ряду важливих основних проблем в історії України, допомогло б розв'язанню складних проблем»⁹.

У 1950 р. інститут та інші академічні установи спробували трансформувати свої «Наукові записки» у формат передплатуваних видань¹⁰. Утім і цей проект, попри підтримку академічного керівництва, зазнав невдачі. Республіканські партійні бонзи заборонили цю трансформацію, позаяк уважали, що за часів пізнього сталінізму такий проект досить небезпечний для їх становища, адже може стати приводом для чергової репресивної кампанії.

Проте спроби заснувати історичний фаховий часопис не припинялися й пізніше, зокрема у чернетці доповіді Ф.Шевченка за 1953 р. віднаходимо такі рядки:

«Колись поговорювали в інституті, що на Україні необхідний історичний журнал, говорили, що він буде виходити. За останній час про це залишилася лише згадка, а про самий журнал і говорити перестали. Я особисто думаю, що такий журнал необхідний. Основний зміст його наповнювався б працями співробітників інституту. Це було б на початку, але далі створився б широкий актив. Журнал створив би його, виховав. Це зв'язало б інститут з іншими науковими установами. Наш інститут повинен бути ініціатором цієї справи»¹¹.

⁷ Стенограма совещания по вопросам истории Украины, состоявшегося при отделе пропаганды и агитации ЦК КП(б)У (10.III.1945 – 17.IV.1945) // Центральный державный архив громадських об'єднань України. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.1652. – Арк.15.

⁸ Стенограма совещания историков при ЦК КП(б)У (29–30 апреля 1947 г.). Управление пропаганды и агитации // Там само. – Оп.70. – Спр.753. – Арк.245.

⁹ Стенограма совещания историков-работников Института истории Украины АН УССР, ИМЭЛ, Госуниверситета и Пединститута города Киева (16, 17 и 19 сентября 1947 г.). ЦК КП(б)У. Управление пропаганды и агитации // Там само. – Спр.759. – Арк.68.

¹⁰ Історія Національної академії наук України: 1946–1950 / Гол. ред. О.С.Онищенко; упор. Л.М.Яременко, С.В.Старовойт, О.М.Березовський, В.А.Кучмаренко. – Ч.1: Документи і матеріали. – К., 2008. – С.449.

¹¹ Шевченко Ф.П. Про втілення досягнень історичної науки співробітниками Інституту історії АН УРСР [довідь; чорновий автограф; 1953 р.] // Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського (далі – ІР НБУВ). – Ф.349. – Спр.234. – Арк.12–13.

Ситуацію з історичним журналом у радянській Україні повсякчас коментували еміграційні й діаспорні видання. «Ніщо так не вказувало на залежність української науки від Москви, як саме те, що *Українська академія наук не мала права навіть на свій окремий історичний орган*», – відзначав Б.Крупницький¹².

Перелом у справі з фаховим історичним журналом на обширах радянської України стався лише за доби хрущовської лібералізації. Проект створення історичного журналу в липні 1956 р. первісно подавався як спільна ініціатива трьох установ: Інституту історії АН УРСР, Інституту історії партії ЦК КПУ – філіалу Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС та Архівного управління МВС УРСР¹³. У вказаному проекті анонсувалося:

*«Основну увагу журнал приділятиме публікації оригінальних статей з історії Комуністичної партії України, історії Української РСР, з питань розвитку української радянської культури і т. д. На сторінках журналу вміщуватимуться статті з питань історіографії, архівознавства, джерелознавства, теорії публікації документальних матеріалів, а також про досвід роботи партійних і державних архівів республіки»*¹⁴.

За вірець пропонували взяти загальносоюзний історичний часопис «Вопросы истории», котрий публікував як статті зі всесвітньої минувшини, історії міжнародних відносин, так і розвідки й матеріали з російської-радянської та історії народів СРСР. Очевидно, що значну роль у виборі первісного фахового вірця для проєктованого журналу відіграла думка тодішнього директора Інституту історії АН УРСРО.Касименка, котрий був послідовним прихильником розширення студій зі всесвітньої/загальної історії, хоч останні зазвичай обмежувалися працями з минулого країн «народної демократії» або являли собою радянізовану версію славістичних студій.

Спершу журнал проєктувався як щомісячник із накладом 20 тис. примірників й обсягом 10 друк. арк. Причому місячний обсяг видатків на авторські гонорари мав скласти 35 тис. руб.¹⁵ На думку О.Касименка,

*«створення “Українського історичного журналу” посприяло би перетворенню Інституту історії АН УРСР, Українського філіалу Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС, Головного архівного управління МВС УРСР і Міністерства освіти УРСР у своєрідні центри, котрі координували б науково-дослідну діяльність українських радянських істориків – наукових співробітників Академії наук УРСР, викладачів історії народів СРСР, загальної історії, основ марксизму-ленінізму, працюючих в університетах, педагогічних і інших інститутах, у партійних школах, працівників архівів і музеїв, викладачів історії у середніх школах»*¹⁶.

¹² Крупницький Б. Українська історична наука під Советами (1920–1950): На правах рукопису / Вступ. слово Н.Полонської-Василенко. – Мюнхен, 1957. – С.43.

¹³ Доповідна записка директора Інституту історії АН УРСР, директора Інституту історії партії, начальника Архівного управління секретарю ЦК КПУ т. Червоненко про необхідність створення «Українського історичного журналу» і журнал «Вопросы истории» 1956 р. // Науковий архів Інституту історії України НАН України. – Ф.1. – Оп.1. – Спр.619. – Арк.5–6.

¹⁴ Там само. – Арк.6.

¹⁵ Там само. – Арк.17–18.

¹⁶ Там само. – Арк.15–16.

Зрештою, запити та пропозиції істориків республіканські функціонери суттєво урізали, більше того залишали проект журналу в «підвішеному» стані впродовж тривалого часу. «Український історичний журнал» було офіційно засновано лише в липні 1957 р. як двомісячник – спільний науковий орган Інституту історії АН УРСР і Інституту історії партії ЦК КПУ – філіалу Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС. Перший номер підписали до друку тільки 20 грудня 1957 р. Передплатна ціна на рік, анонсована в першому випуску, становила 36 руб.

Поява довгоочікуваного та вистражданого журналу – фахового верстата для наукової праці й комунікації – згенерувала піднесені настрої й навіть певну ейфорію у середовищі українських істориків. Приміром, І.Крип'якевич у листі до Ф.Шевченка від 3 січня 1958 р. досить влучно схарактеризував тодішні настрої і сподівання: «Щойно вчора почта принесла мені №1 “Укр[аїнського] Іст[оричного] Журналу”. *Весь наш колектив істориків читав і обговорював, і всі схвалили, що журнал прекрасно складений, з різноманітним змістом, з інтересними статтями. Дуже сердечно вітаємо Вас з цим подвигом і бажаємо скоро випустити у світ чергові книжки*»¹⁷.

У першому номері «Українського історичного журналу» була опублікована вступна або програмна редакційна стаття без зазначення авторства, підготовлена особисто першим головним редактором часопису – Ф.Шевченком. Про це беззаперечно свідчить чернетка робочої версії статті з його особового архіву, хоч і з іншою назвою¹⁸. Редакційна стаття була суттєво перероблена, порівняно з робочою версією, утім її загальний зміст більш-менш корелювався з первісним варіантом.

Архітектоніка програмної статті була доволі простою, вона складалася з двох частин – «ритуальної»/«обрядової» та, власне, «прагматичної», в якій намічались засади і пріоритети редакційної політики. «Ритуальну» частину було виписано відповідно до актуальних політичних вимог й ідеологічних настанов. Однак поряд зі звичними тезами про «тріумф соціалізму» у СРСР, чергову річницю «Великого Жовтня», попри неодмінну данину «прогресивному вченню» й сакралізованим віхам радянської історії (300-ліття «возз'єднання України з Росією», 50-річчя першої російської революції), посилення на «доленосні» та «історичні» рішення останнього на той час партійного форуму – XX з'їзду КПРС, текст редакційної статті виразно репрезентував тенденції перехідної доби між пізнім сталінізмом і хрущовською лібералізацією. Недаремно в «ритуальній» частині віднаходимо як типові штампи зразка 1930–1940-х рр., як-от «історичний фронт», «армія істориків», «антипартійна група», так і нові означення на кшталт «культ особи», «пережитки суб'єктивізму», «заскорузлий догматизм», «схематизм», «начотництво» тощо. Останні відображали новітні ідеологічні віяння й водночас указували на поворот політичного курсу у СРСР, зокрема спробу часткового демонтажу, паліативної ревізії сталінської спадщини. Отже провідний рефрен редакційної статті однозначно демонстрував, що заснування республіканського фахового часопису пов'язувалося з тодішньою суспільно-політичною лібералізацією.

Утім «прагматична» частина редакційної статті, порівняно з «ритуальною», помітно дисонувала, позаяк тональність переможних реляцій поступово

¹⁷ Крип'якевич І.П. – Шевченко Ф.П. Листи [автограф; м. Львів, 3 січня 1958 р.; м. Львів, 19 січня 1958 р.; м. Львів, 7 травня 1958 р.] // ІР НБУВ. – Ф.349. – Спр.1184. – Арк.1.

¹⁸ Шевченко Ф.П. Про «Український історичний журнал» [стаття, м. Київ, друга пол. 1957 р.; машинопис] // Там само. – Спр.136. – 9 арк.

заступала думка про побутування численних недоопрацьованих і навіть занедбаних («запущених») ділянок історичної науки. Приміром, визнавалося, що наявність одного-єдиного історичного журналу у СРСР «гальмувала розробку конче важливих проблем історії» та звужувала «до мінімуму можливості публікувати нові праці». Більше того, у «прагматичній» частині редакційної статті йшлося про те, що у «запущеному стані перебуває розробка допоміжних історичних дисциплін», зокрема джерелознавства, історичної географії, палеографії, дипломатики, архівістики, топоніміки, хронології, метрології та ін. Суттєві прогалини відзначалися й на ниві української історіографії, зокрема констатовалося, що «значне відставання є в справі вивчення історії суспільно-політичної думки на Україні». Причому це пояснювалося «нігілістичним ставленням» до історичної спадщини, котре призвело до «схематизму» та «відсутності конкретного підходу». Загалом редакційна стаття фактично натякала й на чималі негаразди в розробці «теоретичних питань», які пояснювалися/списувалися на карб «догматизму», «начотництва» та нерозуміння «духу творчого марксизму».

За рядками цих доволі скупих, завуальованих і, звичайно, обережних спостережень проступала думка про занедбаний стан республіканського історієписання навіть у порівнянні з центральними, союзними, взірцями. Ці вступні редакційні рефлексії помітили навіть дописувачі по той бік «залізної завіси». Скажімо, на думку Я.Пеленського, у редакційній статті «Українського історичного журналу» простежувалися

«правдиві зауваги, що в 1957 році існував в СРСР тільки один історичний журнал (самозрозуміло, російський), що «УІЖ» «є поки що єдиним в республіці історичним друкованим органом», що Україна мала тісні зв'язки з західньо- і південно-слов'янськими народами, що схематизм є однією з причин відставання української історіографії, врешті, що допоміжні історичні дисципліни занепали. В одному місці автори редакційної статті пробували заговорити нормальною мовою, заявляючи, що «справжня наука може з успіхом розвиватися лише при наявності боротьби думок», але кінцеві акорди про «партійність», боротьбу з «ревізіонізмом» і «буржуазним націоналізмом» відгортають відомим штампом і обскурною обрядовщиною»¹⁹.

Насамкінець стаття, написана Ф.Шевченком, декларувала пріоритети й засади редакційної політики. «Український історичний журнал» розглядався як періодичне видання так званого широкого профілю. Отже часопис волею-неволею мав репрезентувати не тільки наукові, а й педагогічно-освітні, дидактичні практики та, найголовніше, ідеологічні тренди партійної політики. Це суттєво розмивало, а значною мірою навіть нівелювало спроби більш-менш виразної програми пріоритетів, які опинялися, точніше хиталися, на перехресті різноманітних інтересів й актуалізованих ідеологічних вимог, що добре простежується в історії журналу за радянської доби. Тим більше, пильний партійний контроль за редакційним і видавничим процесом

¹⁹ Пеленський Я.З. Вступ до спотвореної історії («Український історичний журнал», ч.1, 2, 3. 1957, Київ, видавництво АН УРСР, стор.167, 162, 159) // Сучасна Україна (Мюнхен). – 1959. – 8 березня. – №5. – С.4.

змушував висувати на перше місце розвідки й матеріали з історії партії та радянського суспільства.

Зауважимо, що в робочому машинопису редакційної статті віднаходимо прикінцевий пасаж, вилучений в опублікованому тексті. У цьому фрагменті йшлося про передісторію створення часопису, почасти про змагання за заснування фахового видання. У робочій версії редакційної статті відзначалося:

«В минулому не було у нас зборів, на яких би не говорилося про потребу створення журналу. Та ось є вже рішення про журнал, але особливої зацікавленості в його роботі серед нашого колективу ще немає. Из великого нашого колективу навіть 10 чоловік не підписалося на журнал. Лише окремі товариші, буквально одиниці заявили про своє бажання співробітничати в журналі. Та є надія, наступлять зміни у відношенні до журналу. Журнал є кривною справою всього нашого колективу науковців, і саме тому не може бути байдужих. Рішенням ЦК затверджено склад редакційної колегії журналу, яка вже приступила до роботи. Є всі підстави твердити, що до кінця року вийдуть всі три номери. Але це буде можливим, коли колектив і нашого інституту прийме активну участь в роботі журналу»²⁰.

Та незважаючи на численні проблеми, негаразди, конфлікти, пов'язані з багатоманітними практиками журналу, фінансовим забезпеченням і матеріальною базою, розгромні й негативні відгуки з того боку «залізної завіси», ніщо не могло спростувати величезного та безперечного досягнення його фундаторів. Уперше від 1932 р. історикам удалося заснувати свій фаховий часопис і забезпечити його стале функціонування на обширах радянської України.

Урешті навіть доволі скептично налаштований Я.Пеленський визнавав, що «поява “Українського історичного журналу”, органу Інституту історії АН УРСР, в Києві, є мабуть однією з найважливіших подій на відтинку дослідів історії в УРСР після другої світової війни. Від часу ліквідації журналу “Україна” це є перший український історичний журнал в УРСР»²¹.

Опублікована версія програмної статті Ф.Шевченка мала заголовок «Від редакційної колегії». Друкується за публікацією 1957 р.²² До тексту долучено зауваги історіографічного спрямування. На відміну від наших приміток, посилання Ф.Шевченка позначено астериском (*).

**Доктор історичних наук, провідний науковий співробітник
Інституту історії України НАНУ О.В.Ясь**

²⁰ Шевченко Ф.П. Про «Український історичний журнал». – Арк.8–9.

²¹ Перша конференція молодих науковців НТШ [про доповіді В.Маркуся, Я.Пеленського та ін. учених про українську радянську історіографію] // Свобода. – 1959. – 2 червня. – №104. – С.3.

²² [Шевченко Ф.П.] Від редакційної колегії // Український історичний журнал. – 1957. – №1. – С.3–9.

Знаменну дату в історії нашої Батьківщини – 40-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції – всі радянські народи відзначають в умовах розквіту своїх творчих сил і величезних досягнень. Трудящі нашої країни під керівництвом Комуністичної партії вказали народам усього світу єдино правильний шлях до визволення від соціального і національного гноблення, шлях до вільного і щасливого життя. Шляхом соціалізму тепер іде вже понад третина населення земної кулі.

В результаті побудови соціалізму сталися корінні зміни в економіці нашої країни, класовій структурі радянського суспільства, у взаємовідносинах між радянськими народами. На небувалу височінь піднявся їх культурний рівень. Великих успіхів досягнуто у розвитку всіх галузей науки, в тому числі й історичної.

Ідейно-теоретичною основою радянської історичної науки є матеріалістичне вчення про закони розвитку людського суспільства. Тільки після відкриття Марксом об'єктивних законів розвитку суспільства історія стала справжньою наукою. «Хаос і довільність, – писав з цього приводу В.І.Ленін, – що панували досі в поглядах на історію і на політику, змінилися надзвичайно цільною і стрункою науковою теорією, яка показує, як з одного укладу суспільного життя розвивається, внаслідок зростання продуктивних сил, інший, вищий, – з кріпосництва, наприклад, виростає капіталізм»^{1*}.

Тільки на основі єдино наукової марксистсько-ленінської методології стало можливим розв'язання ряду кардинально важливих проблем історичного розвитку людства. Радянська історична наука розвивалася в боротьбі проти всіляких ворожих теорій, вульгаризації, перекручень, проти різних спроб ревізувати вчення марксизму-ленінізму.

Сорок років – порівняно невеликий відрізок часу. Проте за цей короткий час радянська історична наука домоглася значних успіхів. Їх можна бачити, зокрема, на прикладі розвитку марксистсько-ленінської історичної науки на Україні. Тільки за післявоєнний період вийшло два видання першого тому «Історії Української РСР», який дістав схвальну оцінку не тільки наукової громадськості нашої країни, а й за рубіжем, в країнах народної демократії. Готується до друку другий том, в якому показано успіхи Радянської України після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції²³. Радянські історики України значною кількістю праць відзначили визначні дати в історії нашої Батьківщини, серед них такі, як 300-річчя возз'єднання України з Росією²⁴, 50-річчя революції 1905–1907 рр.

^{1*} В.І.Ленін, Твори, т.19, стор.4–5.

²³ Ідеться про вид.: Історія Української РСР: У 2 т. [1-ше вид.] / Гол. ред. О.Касименко. – Т.1. – К., 1953. – 784 с.; Т.2. – К., 1956. – 704 с.; Історія Української РСР: У 2 т. [2-ге вид.]. – Т.1 / Гол. ред. О.Касименко. – К., 1955. – 906 с.; Т.2 / Гол. ред. М.Супруненко. – К., 1957. – 779 с.

²⁴ Див., напр.: Визвольна війна 1648–1654 рр. і возз'єднання України з Росією. – К., 1954. – 332 с.; Віковична дружба російського і українського народів: Зб. статей, присвячених 300-річному ювілею возз'єднання України з Росією (1654–1954) / За ред. О.К.Касименка. – К., 1954. – 350 с.; Історичне значення возз'єднання України з Росією / Відп. ред. О.К.Касименко. – К., 1954. – 300 с.; Воссоєдинение Украины с Россией: 1654–1954: Сб. статей. – Москва, 1954. – 440 с.

Історики республіки провели відповідну роботу в справі вивчення історії КПРС та її складової частини – КП України. Видано ряд збірників документів і статей, монографій, брошур і т. д. Приступлено до вивчення історії Комуністичної партії Західної України. Широким фронтом ведеться підготовка до святкування 40-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції. Ця робота дала значні наслідки.

Вихід у світ ряду монографій, присвячених важливим проблемам з різних періодів історії України, є одним із свідчень теоретичної зрілості наших історичних кадрів, їх високої кваліфікації.

Про творчі успіхи української радянської історичної науки свідчить також значна кількість публікацій документів, що була здійснена за кілька останніх років. Цим самим в історичну науку введено сотні і сотні нових фактів, які дають можливість піднімати нові проблеми, переглядати навіть ті питання, що, як здавалося раніше, вже були остаточно розв'язані.

Розширилось і коло питань, над якими працюють українські історики. Поряд з поглибленим вивченням і висвітленням історії України, історії СРСР, КПРС та КП України в останні роки розгортається робота по висвітленню питань загальної історії, передусім історії країн народної демократії. Вживаються відповідні заходи щодо розробки допоміжних історичних дисциплін. Ведуть свою дуже корисну діяльність в справі видання документів, пугівників по архівах тощо архівні установи республіки.

Ці зрушення в розвиткові історичної науки помітні не тільки в столиці Радянської України – Києві. За останні роки появилася значна кількість наукових збірників і окремих праць, які свідчать про творчий успіх істориків, що живуть і працюють в Харкові, Львові, Одесі, Ужгороді, Дніпропетровську, Чернівцях, Сталіно, Ворошиловграді, Вінниці, Луцьку, Кам'янці-Подільському та інших містах республіки. Історики України становлять значний загін, що працює в тісному контакті з істориками всього Радянського Союзу.

Досягнення марксистсько-ленінської історіографії на Україні – це успіхи всього українського народу, який після перемоги Жовтневої революції добився величезних успіхів у будівництві суверенної Радянської держави, економічному та культурному розвитку. Історична наука в Радянській країні служить інтересам трудящих, бореться за зміцнення соціалістичного ладу, за перемогу комунізму в нашій країні.

На нові подвиги в ім'я дальшого процвітання Радянської Вітчизни, в ім'я побудови комуністичного суспільства запалив радянських людей історичний XX з'їзд Комуністичної партії Радянського Союзу.

Рішення XX з'їзду КПРС мають величезне значення для посилення і дальшого розгортання ідеологічної роботи, для ще більш успішного творчого розвитку суспільних наук на міцній і єдино науковій основі – вченні марксизму-ленінізму.

Особливо велике значення мають рішення XX з'їзду КПРС для розвитку історичної науки. Ліквідуються ті перепони, які були зв'язані з наслідками культу особи²⁵ і гальмували успішний розвиток науки. Викриваються і

²⁵ Про ставлення Ф.Шевченка до «культу особи» промовисто свідчать робочі матеріали з його особового архіву (див.: Шевченко Ф.П. Робочі матеріали [для незакінченої статті про культ особи і його негативні наслідки в суспільних науках] та газетні вирізки [чорновий автограф; м. Київ, 1962 р.] // ІР НБУВ. – Ф.349. – Спр.585. – 45 арк.).

ліквідуються пережитки суб'єктивізму, схематизму та догматизму, що мали місце в деяких працях, відбувається більш широке творче обговорення ряду проблем, ставляться і глибше розв'язуються нові питання, розширився доступ до архівних матеріалів та інших джерел.

XX з'їзд став переломним етапом на шляху до нового, ще вищого ступеня в розвиткові історичної науки, наснагою для дальших творчих успіхів. Так оцінюють рішення з'їзду і в такому напрямі діють історики нашої країни та історики-марксистки в зарубіжних країнах.

Успіхи, ясні і широкі перспективи в розвиткові радянської історичної науки, очевидні. Їх не бачать і не хочуть на них зважати засліплені злобою вороги соціалістичного ладу або люди, що відірвалися від життя, заскорозлі в догматизмі, начотництві і схематизмі.

Розкриття на червневому Пленумі ЦК КПРС змовницької групи Маленкова, Кагановича, Молотова і Шепілова, що примкнув до них, ще більше згуртувало наш народ навколо партії, ще вище підняло його творчий порив.

Відомо, що саме ця група була проти курсу, який проводить в життя Комуністична партія на виконання рішень XX з'їзду. Антипартійна група виступала проти розширення прав союзних республік, чим гальмувала дальший розвиток ленінської дружби між усіма народами нашої країни. Та все це були спроби окремих відщепенців, і саме тому реальне життя, хід історії відкинули їх з шляху, яким ідуть вперед народи Радянського Союзу.

Становище, яке існувало на історичному фронті в минулому, не відповідає значно зрослим потребам розвитку історичної науки. На величезну, багатотисячну армію істориків нашої країни існував лише один журнал – «Вопросы истории». В таких умовах звужувались до мінімуму можливості публікувати нові праці. Наявність одного журналу гальмувала розробку конче важливих проблем історії.

Завдяки рішенням XX з'їзду партії створена можливість покінчити з різними недоліками, які мали місце на такій важливій ділянці ідеологічної роботи, як історична наука. Одним із проявів цього зрушення є те, що створено ряд нових історичних журналів, а саме: «История СССР», «Вопросы истории КПСС», «Новая и новейшая история» та ін. З другого півріччя 1957 р. починає виходити двомісячний «Український історичний журнал».

Створення «Українського історичного журналу» є знаменною подією в науковому житті республіки, ще одним переконливим свідченням піклування Комуністичної партії та Радянського уряду про розвиток історичної науки на Україні.

«Український історичний журнал» є науковим органом Інституту історії Академії наук УРСР та Інституту історії партії ЦК КП України – філіалу Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС. Журнал має на меті об'єднати творчі зусилля істориків Української РСР. На його сторінках будуть вміщуватись також праці істориків інших братніх республік, які з відповідною тематикою будуть звертатися до журналу.

«Український історичний журнал» розрахований головним чином на істориків-науковців, викладачів історії вищих та середніх учбових закладів,

пропагандистів і лекторів, на партійний і радянський актив та студентів історичних факультетів.

Зважаючи на те, що журнал є поки що єдиним у республіці історичним друкованим органом, його профіль досить-таки широкий. Завдання, які стоять перед істориками республіки на даному етапі, є одночасно тими завданнями, що їх ставить перед собою журнал.

Основним завданням журналу є висвітлення історії українського народу з давніх часів до наших днів, його героїчної боротьби за своє соціальне та національне визволення.

Проблеми історії, що стосуються життя та діяльності народу, який вносить основний, вирішальний вклад у розвиток суспільства, ніколи не будуть вичерпані, бо вони вічні, як вічний сам народ. Кожний народ, створюючи матеріальні та духовні цінності, тим самим вносить свій вклад у розвиток світового прогресу. Саме тому кожний народ, незалежно від того, великий він чи малий, заслуговує на те, щоб його історію вивчали з усією серйозністю і глибиною.

Історична наука не стоїть на одному місці, а розвивається, розширюється її проблематика. Багато питань ще не розв'язано, а з кожним днем виникають все нові завдання в справі вивчення ролі народних мас. Народ є справжнім творцем історії. Розробляючи цю велику і важливу проблему, історики повинні розкривати все нові і нові сторони в житті і діяльності народних мас.

Особливо багато нового можуть і повинні зробити в цій справі історики, які вивчають радянський період історії нашої Батьківщини, вивчають історію країн народної демократії. Історикам необхідно розкривати, творчо осмислювати все те нове, що зароджується і розвивається в умовах, коли активними і свідомими творцями історії стали сотні мільйонів трудящих. Історики мають узагальнювати те, що виникло в результаті колективних зусиль мільйонів, показуватиме нове становище, в якому перебувають народні маси в країнах, що пішли шляхом соціалізму. Завдання істориків полягає в тому, щоб показувати, як зростала, набирала нової якості і форм творча роль народних мас, розкутих від кайданів капіталізму. Необхідно ліквідувати відставання, недоліки, помилкові і невірні твердження, які мали місце в історичних працях щодо висвітлення ролі народних мас в історії.

Тільки внаслідок перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції виникла Українська Радянська держава, стало можливим воз'єднання всіх українських земель. Український народ вніс свій значний вклад у побудову соціалізму. Разом з усіма народами великого Радянського Союзу він будує комунізм. Україна з напівколонії, якою вона була при царизмі, завдяки зусиллям всіх братніх радянських народів перетворилася за роки Радянської влади у передову індустріально-колгоспну республіку з високорозвиненою самобутньою національною культурою. Значний вклад внесла Україна в боротьбу народів світу проти фашизму, за мир і демократію.

Однак слід відзначити, що історики досі ще не показали з усією глибиною тих величезних перетворень, які відбулися в житті Української РСР за роки Радянської влади. В цьому відношенні історики ще у великому боргу перед народом.

Успіхи соціалістичного будівництва Радянської України мають знайти всебічне висвітлення на сторінках нашого журналу. Показ в журналі успіхів усіх народів Радянського Союзу буде сприяти зміцненню радянського патріотизму та законної гордості трудящих за свою Батьківщину.

Народи нашої країни твердо переконані в тому, що знищення гніту царизму, буржуазії і поміщиків, встановлення влади трудящих, величезні успіхи в будівництві соціалізму і комунізму стали можливі тільки під керівництвом Комуністичної партії.

Славна історія Комуністичної партії Радянського Союзу є одним з найважливіших джерел загартування наших кадрів, виховання трудящих в дусі комунізму. Вивчення історичного досвіду партії допомагає радянським людям глибоко розуміти минуле і сучасне, надихає радянських людей на нові подвиги в ім'я торжества комунізму.

Одне з найважливіших завдань, яке поставлено перед істориками, – це рішуче поліпшити творче вивчення славного шляху, що його пройшла наша Комуністична партія. Журнал ставить собі за мету глибоко висвітлювати провідну роль Комуністичної партії, поширення і перемогу марксистсько-ленінської теорії на Україні, визначну роль засновника і вождя партії і соціалістичної держави В.І.Леніна, всебічно розкривати історію керівної діяльності Комуністичної партії України – невід'ємної складової частини КПРС. Особлива увага буде приділятися висвітленню боротьби партії за єдність своїх рядів і чистоту марксистсько-ленінської теорії, за зміцнення диктатури пролетаріату, за розширення зв'язків партії з народом. Перед істориками стоять важливі завдання в справі висвітлення різних періодів і проблем діяльності КПРС в цілому і історії Комуністичної партії України зокрема.

Українська радянська історична наука має певні успіхи у висвітленні героїчної боротьби робітничого класу України, багатовікової історії трудящого селянства. Проте слід відзначити, що в уже опублікованих історичних працях не висвітлюється в однаковій мірі історія робітничого класу і селянства на всіх українських землях. Зокрема, ще дуже мало зроблено в справі вивчення становлення і революційної боротьби трудящих західноукраїнських земель. Тепер для розробки цих питань створено необхідні умови – є кваліфіковані кадри і можливості використовувати різні документальні матеріали.

Ще багато потрібно зробити історикам в справі висвітлення на конкретних фактах становлення і зміцнення союзу робітничого класу і трудящого селянства. Цей непорушний союз був тією суспільною силою, що забезпечила перемогу Жовтневої революції, побудову соціалізму в нашій країні. Безумовно, що згаданому питанню на сторінках журналу буде приділятися значна увага.

Непорушна, вічна дружба народів Радянського Союзу є запорукою їх свободи і незалежності, запорукою їх дальших успіхів. Ця дружба є основою могутності нашої Радянської держави, рушійною силою соціалістичного суспільства.

Історики України вже провели значну роботу в справі дослідження спільності історичної долі російського і українського народів, віковичних зв'язків і дружби між ними. Ця робота і далі буде продовжуватись і поглиблюватись істориками.

Говорячи про висвітлення в історичній літературі ленінської дружби народів, необхідно відмітити, що для істориків є ще непочатий край роботи в показі плідотворних зв'язків українського народу з усіма братніми народами СРСР. Є всі підстави сподіватися, що у розв'язанні цієї проблеми візьмуть активну участь історики й інших радянських республік. Для їх статей і матеріалів завжди знайдеться місце на сторінках «Українського історичного журналу».

Історія українського народу ніколи не була ізольована від історії інших народів. Історичний процес відбувався в тісному зв'язку і взаємообумовленні. Було багато шляхів, якими йшло зближення та єднання народів протягом віків. Саме тому всебічний показ історичних зв'язків українського народу з сусідніми зарубіжними народами і особливо з трудящими країн народної демократії має велике науково-пізнавальне та політичне значення.

Одним з важливих завдань працівників ідеологічного фронту, в тому числі й істориків, є сприяння всіма засобами зміцненню дружби і співробітництва між країнами соціалістичного табору. Спільність походження, мовна спорідненість, культурна і територіальна близькість сприяли тому, що зв'язки між Україною, Польщею, Чехословаччиною, Болгарією, Югославією ніколи не припинялися.

Не можна ігнорувати й того, що український, польський, чеський, словацький, румунський та угорський народи в силу історичних обставин у різні часи належали до одних і тих же державних утворень. «Поки різні нації живуть в одній державі, – вказував В.І.Ленін, – їх зв'язують мільйони і мільярди ниток економічного, правового і побутового характеру»^{2*}. Обходити ці зв'язки означало б збіднювати історію кожного з цих народів.

Вивчення багатих за своїм змістом прогресивних зв'язків між народами сприятиме зміцненню їх дружби в сучасних умовах. Дальше посилення творчих зв'язків з істориками країн народної демократії, що має знайти своє конкретне відображення і в «Українському історичному журналі», сприятиме розв'язанню ряду спільних проблем.

Той факт, що наша Радянська Батьківщина є надійним оплотом миру і демократії в усьому світі, не є випадковим, це результат закономірного розвитку соціалістичного суспільства. Тепер, як ніколи, в усьому світі зріс інтерес до Радянського Союзу в цілому, до кожної радянської республіки зокрема. Успіхи нашої багатонаціональної країни і зміни, які відбулися в ній за роки побудови соціалізму, стають добре відомими сотням мільйонів трудящих земної кулі.

Радянські люди ніколи не були байдужими до славних традицій інших народів світу, до того, як вони живуть і борються за своє краще майбутнє. Саме тому радянські читачі знаходитимуть на сторінках журналу відповідь на питання, які постають перед ними із загальної історії, міжнародних відносин, революційно-визвольної боротьби народів світу. Публікуючи такі матеріали, журнал прагнутиме до зміцнення міжнародної солідарності трудящих, виховання в них почуття пролетарського інтернаціоналізму.

^{2*} В.І.Ленін, Твори, т.19, стор.444.

Марксизм-ленінізм осуджує нігілістичне ставлення до історичної спадщини, він вчить, що до неї треба і підходити критично, використовувати надбання попередніх поколінь та належно їх оцінювати. Але слід відзначити, що досі ще дуже мало зроблено в справі вивчення історіографії України. Часті випадки, коли лише мимохідь згадуються імена тих чи інших істориків або їх окремі праці, але не показується їх місце в українській історіографії. Схематизм, відсутність конкретного підходу в оцінці багатьох явищ в українській історіографії є однією з причин її відставання. Зовсім нічого не зроблено в справі вивчення глибоких за своїм змістом процесів, які відбувалися в радянській марксистсько-ленінській історіографії. Значне відставання є в справі вивчення історії суспільно-політичної думки на Україні. Слід відзначити, що в цьому відношенні далеко більше, ніж історики, роблять літературознавці та філософи. Журнал ставить перед собою завдання всіляко сприяти розробці згаданих питань.

Необхідно відверто визнати, що до цього часу в запущеному стані перебуває розробка допоміжних історичних дисциплін, без яких не можна вести ґрунтового вивчення історії, користуватися першоджерелами. Мова йде про джерелознавство, історичну географію, палеографію, дипломатику, архівістику, топоніміку, хронологію, метрологію та інші дисципліни. Журнал робитиме все можливе, щоб добитися зрушення в цій справі, щоб викликати інтерес істориків до розробки і цих галузей історичної науки.

Партія постійно звертає увагу на необхідність підвищення ідейно-теоретичного рівня праць з історії, закликає до творчого розв'язання багатьох проблем, націлює істориків на боротьбу проти ворожих концепцій, вказує шляхи до подолання різних помилок та недоліків. XX з'їзд КПРС завдав нищівного удару догматизмові та косності. Не можна сказати, що в історичній літературі все гаразд, що вже все зроблено в цьому відношенні. Багато теоретичних питань ще не поставлено і не розв'язано, хоч цього вимагають життя і розвиток науки. Одним з найважливіших завдань журналу є розробка теоретичних питань історичної науки.

Догматизм, начотництво, схематизм, неглибоке знання і розуміння марксизму-ленінізму є причиною того, що часто історики в своїх працях не ставлять нових проблем, не розв'язують їх у дусі творчого марксизму. В таких працях начебто все на місці, все вірно, але в них переживується старе, відоме, не збуджується думка читача. Історикам має бути добре відомо, що життя багатогранне, що воно не може бути втиснутим в одну чи кілька схем. Необхідно глибше вивчати конкретні факти, явища історії, а не підміняти їх абстрактними визначеннями, схемами. Рішуча боротьба проти закостенілості, проти всього того, що стоїть на шляху розвитку історичної науки, є одним з бойових завдань журналу.

Виходячи з того, що справжня наука може з успіхом розвиватися лише при наявності боротьби думок, журнал всіляко сприятиме розгортанню творчих дискусій, глибокої наукової критики.

Одним з головних завдань журналу є войовнича, партійна і непримиренна боротьба за чистоту принципів марксизму-ленінізму, проти будь-яких

спроб ревізувати це велике вчення, проти всіляких проявів ворожої ідеології, зокрема українського буржуазного націоналізму, проти реакційної буржуазної історіографії.

Живий зв'язок науки з практикою, її служіння інтересам народу є тією рисою, що докорінно відрізняє становище науки в нашій країні від того, яке вона займає в капіталістичному світі. В зв'язку з цим перед журналом стоять завдання узагальнювати кращий досвід викладання історичних дисциплін у вузах, спеціальних середніх учбових закладах і школах, публікувати кращі лекції, консультації, методичні розробки з основних питань історичної науки, подавати широку інформацію про роботу наукових установ та кафедр історії вищих учбових закладів, інформувати читачів про розвиток історичної науки в братніх республіках та зарубіжних країнах. Журнал має боротися за тісний зв'язок історичної науки з життям, з практикою комуністичного будівництва, сприяти координації наукової діяльності істориків на Україні.

В журналі будуть публікуватися статті і наукові повідомлення, важливі історичні документи і матеріали, а також спогади. Постійно в журналі будуть вміщуватися огляди літератури, рецензії, а також хроніка наукового життя.

Такі основні завдання «Українського історичного журналу». Виконання цих завдань можливе при тій умові, якщо в роботі журналу візьмуть найактивнішу участь історики республіки, коли редакційна колегія буде прислухатися до голосу читачів. Журнал є кровною справою тих, хто працює над розробкою питань історії, хто цікавиться героїчним минулим нашої Вітчизни і прагне використати його для виховання трудящих мас в дусі комунізму, для переможного будівництва комуністичного суспільства.

In the program article of 1957 by the first editor-in-chief of the "Ukrainian Historical Journal" F. Shevchenko (1914–1995), highlights the main directions of the editorial policy of the newly-founded journal. In the light of the ideological dogmas and party instructions of Khrushchev liberalization, author analyzed the condition of historical science in Soviet Ukraine. In particular, author described a number of "neglected" spheres and areas, numerous miscalculations and gaps that need to be eliminated, urgently developed and worked out.

Keywords: "Ukrainian Historical Journal", editorial policy, F. Shevchenko, Khrushchev's liberalization, Ukrainian Soviet historiography.

